

участь до 10000 людей. Все це відбулося в як найбільшій порядку.

Між тим 3, 4 і 5 падолиста анархія в Чернівцях стала чим раз більша. Австрійський уряд розпоряджував тільки кількадесятьма поліціантами і кількадесятьма жандармами. Ми мали до 60-70 людей під оружям, студентів, робітників і жовнярів, але очевидно це було не здисципліноване військо. Та мимо цього уряд все звертався до нас о поміч для поборювання анархії. Ми знов все зверталися о поміч до Коломиї, але Коломия не могла нам нічого дати. Ішла агітація по селах, щоби відси стягати старих жовнярів. І це було би нам певно далося, якби ми тільки були мали трохи більше часу.

В дні [6]¹-го падолиста нашого «війська» вже було 150 людей і ми перебрали владу силою. Комісарем краю став Ом. Попович, комісарем міста О. Безпалко. П.[ан] Попович зрікся головства делегації У.[країнської] Н.[аціональної] Р.[ади]. Головою став я.

Ще того самого дня, по обняттю влади, вдалося нам робити угоду з румунським демократом др.[ом] А. Ончулем, послом до парламента. Він перебрав іменем румунів владу над румунською частию краю. Всі громади з українською більшістю мали підлягати українському комісареві. В Чернівцях мало бути спільне правління, одначе Безпалко мав лишитися комісарем міста, заступником мав бути румун.

Румунська шовіністична Нар.[одна] Рада не згодилася на цей компроміс, вона хотіла нами тільки на цій підставі говорити, що румуни переберуть владу в цілім краю і передадуть нам від себе під своїм наглядом управу 4 чисто українських повітів. Але в цій «Фльондорівській» раді були заступлені тільки шовіністичні круги, головно студенти, попи і дідичі, а ми знали, що румунський мужик стоїть за Ончулем. Це показалося і пізніше, коли вже румунські війська заняли були край. Румунські мужики зі Сучавського і Кімполонгського повітів післали депутації до румунського соціалістичного посла Грігоровіча, щоби він зробив революцію, бо вони хочуть прилучення до України! Ось благословенні наслідки правління всіми обожаного губернатора Буковини, д.[обродія] Д. Дорошенка!

Як ми вже перебрали були владу, взяли ми до дальшої організаційної роботи, до рекрутації війська, до поборювання анархії в Чернівцях (в українській частині краю був всюда лад і порядок). Здавалося, що ця наша робота буде успішна. В Чернівцях з дня на день чимраз більший лад і порядок, рабунків в державних магазинах не стало і можна було надіятися, що незабаром новий уряд буде сильно стояти. Але вже 8 падолиста пополудні з'явився румунський літак над містом і роскинув проклямацію команданта 8 дівізії генерала Задіка, що він дістав від свого короля обсадити

цілу Буковину. Він, мовляв, не має жадних політичних цілей, а тільки хоче поборювати анархію та задержати лад і порядок.

У.[країнська] Н.[аціональна] Р.[ада] вислала протест проти обсадження української частини краю та ствердила, що в українській частині Буковини жадної анархії нема. Цей протест, підписаний головою і писарем делегації У.[країнської] Н.[аціональної] Р.[ади] доручили Задікови один член Ради і один офіцер в суботу 9. XI. Але протест, очевидно, нічого не поміг. Ставити опору проти дівізії регулярного війська ми не були в силі і наші жовняри, яких ми вже мали до 400 цофнулись.

11 падолиста обсадили румуни Чернівці, а до тижня цілу Буковину.

Друкується за:
„Український прапор” (Відень). –
1919 – 1 листопада.

¹ В газетному тексті помилково «3-го».

Василь Ботушанський
(Чернівці)

ВІДЕНСЬКІ АРХІВИ ПРО БУКОВИНСЬКІ СПРАВИ

Відень вважається архівною „столицею” Європи. За час існування Австрійської (Австро-Угорської) імперії у його архівосховищах сформувалися численні архівні фонди як власне Австрії, так і територій, які нині є державами чи складовими частинами таких країн, як Польща, Чехія, Словаччина, Румунія, Угорщина, Україна, Італія, Сербія та інші балканські країни. Крім того, там зберігається величезний масив документів стосовно зовнішньої політики, зокрема відносин з Російською імперією, Францією, Англією, Туреччиною та іншими країнами. Доступ до архівних фондів Відня – вільний. Варто тільки пред'явити паспорт громадянина тієї чи іншої країни, жодних відношень, заяв, прохань не потрібно.

Чимало документів зберігається у архівосховищах Відня і стосовно Буковини – колишньої провінції Австрії, як також і України в цілому.

Добре було б, якби направити у Відень групу кваліфікованих фахівців, відібрати хоча б найбільш цінні документи з історії Буковини, з різних сфер національно-культурного, громадсько-політичного життя і видати збірник (збірники) таких документів.

А що там справді є що відібрати, наведемо лише невеличку підбірку документів. Перша з них

– про музичне життя Буковини, яку вдалося зафіксувати в архіві Міністерства освіти і віросповідань за 1911-1913 рр. Йдеться про неодноразові прохання субвенцій (грошової допомоги) у цього міністерства з боку „Товариства для розвою української пісні, музики та драматичної штуки в Чернівцях” за підписами голови товариства Модеста Левицького і секретаря Юрія Сербинюка. Причому цікаво, що члени товариства принципово зверталися у цю цитадель німецькості українською мовою.

За тодішнім стандартом у кожному із звернень у вступній частині йшлося про те, що собою являє товариство, чи регулярно воно проводить збори, засідання управи, чи є протоколи, що собою являла музична школа, яку воно (товариство) утримувало, кількість учнів, учителів, прибутки і видатки, скільки і на які потреби йдуть видатки. У другій частині містилося уже конкретне прохання: скільки грошей і на які цілі просить товариство. До речі, за австрійським законом про громадські товариства, об’єднання: якщо якесь товариство впродовж кількох місяців не проводило засідань керівного органу чи зборів і не було протоколів, таке товариство закривали. Це мусили враховувати „прохачі”.

Отже, у одному із звернень товариства до згаданого міністерства у 1911 р. наводився витяг з протоколу звітних зборів товариства від 19 лютого 1911 р. із зазначенням присутніх: Модест Левицький, Юрій Сербинюк, Роман Ясеницький, Юрій Кушнірюк, Іван Коржньовський, Василь Сімович, д-р Клавдій Білинський, Євген Вацик, Софрон Добрянський, Гриць Ганкевич, Осип Луцький. У цьому витягу з протоколу зафіксовано, що у музичній школі, яку утримує товариство, троє учнів звільнені від плати за навчання, четверо звільнені наполовину, що у школі навчається 40 учнів, в основному добре, що товариство за минулий (1910 р.) мало 2030 крон прибутку, але лише на утримання музичної школи витратило 1922 к. Далі зазначено: Сімович вніс пропозицію висловити Модесту Левицькому довір’я і обрати його головою товариства, що і було зроблено.

У проханні від 10 жовтня 1911 р. повідомлялося, що тих коштів, які виділяє міністерство, не вистачає. А товариство ж хоче піднятися на належний йому рівень музичної культури. „... А впливає се головню із стремління Товариства стати огнищем плекання правдивої (справжньої. – В.Б.) української музики. Бо до сего потрібна поїздка на Україну і вишукання відповідних сил (учителів. – В.Б.) до науки при бандурі та теорбані” (теобра – струнний щипковий музичний інструмент, басовий різновид лютні. – ВТС. – С.1239). Потрібні також кошти на утримання учителів. І далі: „Число учеників збільшується, але межі ними зголошуються часто незасібні (нездібні. – В.Б.), а талановиті ученики з народу, яких просьби, однак,

устають (залишаються. – В.Б.) неузгляднені (не задоволені. – В.Б.) задля браку матеріальних средств, через що не один визначний вроджений талан змарнувався”. Потрібне і більше приміщення, „бо досі локаль (приміщення. – В.Б.) нашої школи міститься в „Народнім домі” в Чернівцях, який з патріотичних зглядів не жадає великого чиншу” (орендної плати. – В.Б.), а у новому приватному приміщенні потрібно багато грошей. Учителі української музичної школи зажили такої слави, що до них почали проситися і представники інших націй, і зараз у школі близько 30 відсотків учнів „чужої, неукраїнської нації, що чейже найліпше свідчить о солідности школи”. В кінці прохання до міністерства: підвищити субвенцію з 1000 к. до 1500 к.

10 жовтня 1911 р. „Товариство для розвою української пісні, музики та драматичної штуки в Чернівцях. Модест Левицький голова (комісія залізниць, управа Руху)”. (Печатка товариства у вигляді ліри).

У проханні від 11 травня 1912 р. М.Левицький і Ю.Сербинюк від імені товариства у черговому проханні традиційно у вступній частині наводили витяг з протоколу зборів за 2 лютого 1912 р. У ньому зазначалося, що у музичній школі навчається 37 учнів (22 – фортепіано, 15 – скрипка). Звільнено від плати за навчання повністю 3 учні, наполовину – 6 учнів. Від Міністерства освіти і віросповідань товариство отримує субвенцію 1 тис. крон на рік, від крайового сейму – 2 тис. к., від громади Чернівців – 100 к., від Чернівецької ошадної каси – 50 к., 1911 р. від сейму нічого не отримали.

Згодом у 1912 р. таке прохання було направлено повторно „До Високого ц. к. Міністерства Віросповідань і Просвіти (насправді – освіти. – В.Б.) у Відні”, у якому пояснювалося: Товариство уже 7 років утримує музичну школу ім. Миколи Лисенка. Школа з перших років завоювала визнання. Є допомога від крайового сейму, але не повністю, у минулому році сейм не скликали і допомоги не виділено. Кошти потрібні на видання музичної літератури, інші потреби. Просили 5 тис. к. Такі ж прохання направлялися в міністерство і в 1913 р.¹

А ось друга підбірка документів. У віденському Об’єднаному адміністративному архіві (Allgemeine Verwaltungsarchiv) зберігається цікавий для буковинців фонд „Спадщина Василька. Українське питання. Буковинські справи” (Nachlass Wassilko. Ukrainische Frage. Bukowiner Angelegenheiten). Звичайно, така багатообіцяюча назва фонду заінтригує кожного дослідника-історика, особливо буковинця.

Але, відкривши картонну коробку, дослідник мусить пережити спочатку певне розчарування. Прямо зверху на справах лежить невеличка пояснювальна записка приблизно такого змісту. Ми-

кола Василько захотів впорядкувати свій архів. Відклав досить великий стос документів важливих і другий стос – неважливих, поклав їх поруч і попросив служника здати неважливий стос у макулатуру. Служник переплутав стоси і здав у макулатуру важливі документи, а залишилися неважливі, другорядні. Тож зрозуміло, що ці „макулатурні” документи не впорядковані за роками, не пронумеровані, деякі взагалі не датовані. Деякі справи мають свою посторінкову нумерацію. І все ж з цього „макулатурного стосу” можна вибрати дещо досить важливе з історії краю. Зважаючи, що у 2008 р. виповнилося 90 років з часу закінчення Першої світової війни, відберемо кілька (9) документів, що стосуються історії Буковини у той важкий, драматичний період життя і страждань буковинців, спричинених як грабежами з боку російської, так і австро-угорської армій. Всі ці документи – німецькою мовою. Перекладені автором не завжди дослівно, а наближено до суті текстів, регестом. При наявності нумерації сторінок справ (саме сторінок, а не документів), автор їх вказував, але вони мало що дають для конкретного означення джерела. Адже справи мали йти в макулатуру. Можна орієнтуватись здебільшого за датуванням.

№1

25-27 вересня 1914 р. Із звіту М.Василька МЗС Австро-Угорщини про його переговори у Брашові, Яссах і Сінаї щодо вступу Румунії у війну на боці Австро-Угорщини і Німеччини.

Росія у порозумінні з Антантою пропонує Румунії у разі вступу останньої у війну на її боці територію Буковини по р. Прут без м.Чернівці і все Семиграддя. Якщо буде така згода, Румунія через два тижні повинна вступити у війну на боці Антанти, ввести свої війська на Буковину.

Король Румунії [Фердинанд] поки що утримується від чіткої відповіді. Там думають про „Велику Румунію” як основну мету. Німеччина і Австро-Угорщина обіцяють Румунії за виступ на їх боці Бессарабію. Загальне враження: Румунія заради придбання Буковини не піде зараз на союз з Росією².

№2

Вересень 1914 р. За зібраними М.Васильком даними, росіяни у вересні 1914 р. арештували на Буковині майже 8 тис. чол.

21 квітня 1915 р. Лист до австрійського військовополоненого Георгія Кирилюка в Uskьb (Сербія) від сестри. 28 березня 1915 р. З Кучурова Великого біля Чернівців. „Росіяни (солдати російської армії. – В.Б.), можна сказати, не мордували, але вони грабували, шукали грошей, навіть в стінах, тягли з дому все, що попало. Тато не хотів запрягати для них коней, за що дістав 5 нагайок по плечах...”³.

№3

Відень. 26 березня 1915 р. Багато біженців з Буковини. У вересні 1914 р. на зборах 60 визнач-

них біженців з Буковини створено комітет на чолі з Гормузакі – крайовим маршалком. Біженці дістали щоденну допомогу – 70 гелерів на 1 людину. Водночас створено Віденський комітет допомоги біженцям з Галичини і Буковини (голова Білінський).

Комітету видано кредит на 70 тис. к., на які придбано 5 тис. підручників. Їх одержали 450 учнів. Одержано 1 тис. штук одягу. Забезпечено придуток 4600 особам... Побудовано 16 бараків (у кожному по 2 тис. осіб). Комітет забезпечив харчуванням 500 осіб. Видатки на тиждень становлять 140 тис. к. Буковинські біженці спочатку перебували у Південній Буковині, потім – у Семигороді, зараз – у Відні...

Почала виходити у Відні газета українських біженців „Ukrainische Korrespondenzenblatt”...

Відень. 24 червня 1915 р. Місто Гмюнд стало другим за величиною містом Нижньої Австрії, бо поруч виросло місто з 30 тис. біженців. Воно складається з 140 бараків. Існує 5-класна школа на 34 відділи з 1700 учнями, ремісничка школа (150 учнів), 14 барачних шпиталів⁴.

№4

18 березня 1915 р. Із листа президента крайової сільськогосподарської ради в Чернівцях, евакуйованої в Дорну-Ватру, до М.Василька

„Дорогий Колю!”

Далі опис важкого становища і прохання: виділити субвенцію в сумі 324 тис. крон.

№5

23 березня 1915 р. Жандармське управління у Селятині до (евакуйованого з Чернівців) жандармського командування в Гура-Гуморі.

За наказом Фішера (начальника крайової жандармерії. – В.Б.) 17 листопада 1914 р. в Селятині з числа гуцулів створено загін добровольців. Створено такий загін і у Вишніці. Разом – 1156 чол. 20 листопада 1914 р. в Селятині перед ними виступив з патріотичною промовою Микола Василько.

Створили міцні заслони в Гільчі, Лопушній, Кошуї, Красній Ільській (38 чол.), Стражі (Садівій – 49 чол.), Шипоті Приватному (102 чол.), Селятині (86 чол.). Виставили патрулі. Почалися бої з росіянами на гірських перевалах, у лісистій місцевості. Підпускали росіян на 100 кроків, а потім відкривали винищувальний вогонь. 6 козаків вбили, 8 поранили біля Шипота.

Николай Ласковецький
повітовий вахмістр,
начальник гуцульського батальйону⁵.

№6

8 квітня 1915 р. Лист надучителя Юрія Гордійчука до М.Василька.

Створено загін з жителів Вашковецького і Вишницького повітів у кількості 150 молодих людей 16 жовтня 1914 р. на чолі з Чоховським і Климом. 4 грудня 1914 р. о 8 год. вечора росіяни вступили в Мариничі. На межі з Петрашами і біля попівського будинку наші гуцульські добровольці дали

бій. Це сміливі бійці з Виженки, Рівні, Петрашів, Мариничів, Усть-Путилова, але їх мало, всього 50 чоловік, бо всі чоловіки мобілізовані до війська. Через 2-2,5 тижні їх підучили. Під час першого бою з нашого боку 1 поранений з Рівні, з боку ворога – 1 вбитий, 4 поранені. Всі наші вояки в цивільному. Тому росіяни заборонили всім мешканцям пересуватися в гірській місцевості, навіть у селах. Росіяни все грабують, з євреїв беруть у два рази більше.

Кукурудза у Вижниці – 50-52 крони (за 100 кг. – В.Б.). Все дороге. Грошей у людей нема.

Мариничі, 8 квітня 1915 р.
Адам Костащук⁶.

№7

30 серпня 1915 р. Із одного з листів до М.Василька

„Наслідком „господарювання” угорців у північних повітах Буковини був, без сумніву, голод у цій області”... („eine Hundershot in diesen Gebiete...”).

№8

12 серпня 1917 р. Лист із Селятина від мешканця до М.Василька.

Під час перебування російських військових містечко було сильно пограбоване. Забрали харчі, худобу, сіно, гроші та й життя багатьох. Жінок і дівчат гвалтували, тому багато хто з них повтікали в ліси. Але це тільки при вступі військ, а потім при відступі. Після революції [Лютневої 1917 р.] люди дістали роботу, харчі, зарплату. Легшими були і реквізиції. Здійснювався великий вивіз лісу в Росію. Все обладнання з лісопильних заводів вивезли, взагалі все залізо вивезли, тому коса коштує 25 рублів.

Український рух придушували кулаком і зброєю. Геройський як козак роз’їжджав по всіх селах на автомобілі й агітував за Росію.

У Шипотському [судовому] повіті росіяни реквізували загалом до 100 тис. великої рогатої худоби. При тривалому постої росіян нестачі в харчах не було. Хліб гуцули вимінювали на молоко, свинину. Було мило тютюн, жири, цукор, кофе, мука та ін. Діяла „Союзна лавка”, було багато товарів. Неїмущі отримували хліб. При реквізиції гуцули не виганяли худобу пасти – боялися...

У Миколая Гургуна в Плосці забрали все майно, у Івана Гнатюка (дається опис, що забрали. – В.Б.).

Грабували все, що залишалося після австро-угорської армії, особливо у євреїв, потім вимагали контрибуції. Правда, всі вищі російські офіцери вели себе бездоганно. Піхотні підрозділи теж. Лютували козаки. У деяких домівках влаштовували стайні.

З усіх, хто симпатизував росіянам, у т.ч. деякі жінки і дівчата, були „здебільшого неїмущих класів населення”. В Селятині солдати схопили жінку солдата [австрійської армії] Рубанця, затягли в ліс, згвалтували, там вона і померла...⁷

№9

Дату не встановлено. Лист депутата парламенту і крайового сейму А.Лукашевича до комітету допомоги після відвідин багатьох сіл північних повітів Буковини. У першій частині описано грабежі солдат російської армії у селах Заставнівського повіту. Далі пише: „На жаль, грабували і завдавали шкоди не лише росіяни. За даними розслідувань жандармерії, висловлювань чиновників повітового управління і показань місцевих свідків, як також за даними місцевих старост і тамтешніх жителів достеменно встановлено, що у громадах (селах) Онут, Чорний Потік, Кулівці, як також у багатьох інших громадах Заставнівського і Сад-гірського повітів, які були евакуйовані (під час боїв. – В.Б.) наші війська, особливо солдати угорської національності, завдали сільському населенню великої шкоди. Населення сприймало це особливо боляче, будучи безпосередньо біля державного кордону, переживаючи тут незрівнянно важчі моральні і матеріальні труднощі, ніж громадяни Верхньої чи Нижньої Австрії або чехи і словаки чи інші народи, які далеко від театру воєнних дій, і при цьому ці люди прикордоння залишаються патріотами, вірними цісарю і вітчизні... Переконався, відвідавши села цих повітів, що українці залишаються патріотами, українське населення готове вмерти за цісаря і Австро-Угорщину. Тим більше болісно було вислуховувати численні скарги селян у зв’язку з грабежами, зокрема в селах Василів. У селах Кулівцях і Юрківцях військові б’ють по обличчю сільських старост. військові без оплати або за найнижчі ціни забрали худобу у Михайла Скорейка і Георгія Скорейка в Борівцях; у Кіцмані – у Василя Петрового Дмитрика – 2 шт. волів, у Григорія Григоци – 2 шт. волів, у жінки солдата Михайла Руснака – 2 шт. волів; у Дорошівцях у жінок солдатів забрали по одному коню, зокрема у жінки Івана Лаврушака, у жінки Василя Лавріна, у жінки Танаска Рябка Василевого, у жінки Степана Том’юка, у жінки Степана Раціборського, у жінки Николоя Молдована...”⁸. Росіяни у Юрківцях забрали 60 штук свиней і 800 ц зерна, у Малому Кучурові росіяни завдали шкоди на 45 тис. крон.

Мадяри теж завдали великих збитків, брали все, що попало. Те ж і с.Рогізна⁹.

¹ Staatsarchiv den Osterreich. K. k. Ministerium für Kultus und Unterricht. 3410/15. „Verein zur Pflege des ukrainischen Gesanges der Musik und der dramatischen Kunst in Czernowitz”.

² Nachlass Wassilko. Ukrainische Frage. Bukowiner Angelegenheiten. – Арк. 1-11.

³ Там само. – Арк.13.

⁴ Там само. – Арк. 3-4.

⁵ Там само. – Арк.4.

⁶ Там само. – Арк.1-3.

⁷ Там само. – Арк.3-19.

⁸ Там само. – Арк.1-2.

⁹ Там само. – Арк.1.